

NEDERLANDSE PROVINCIALE DAGBLADEN EN FILM 1920-1929

Het debat over Europa versus Amerika, kunst
versus commercie

Naam:	Marieke Ottens
Studentnummer:	3618919
Opleiding:	Taal- en Cultuur Studies
Hoofdrichting:	Film- en televisiewetenschap
Thema:	Nederlandse film en bioscoopgeschiedenis
Begeleider:	dr. Clara Pafort-Overduin
Tweede lezer:	drs. Toine Minnaert
Blok 4, 2016	08-08-2016
Universiteit Utrecht	

Samenvatting

Al sinds het bestaan van film bestaat er discussie rondom dit medium. Al sinds de opkomst in Nederland zijn critici en confessionelen angstig voor dit nieuwe fenomeen. Het zou verloedering van de maatschappij in de hand werken en volgens sommige confessionelen zelfs een gevaar zijn. Dit onderzoek gaat over hoe er werd geschreven in de provinciale Nederlandse dagbladen in de jaren '20 van de vorige eeuw en hoe dat aansluit bij het debat zoals Ansje van Beusekom dat omschrijft in *Kunst en Amusement: reacties op de film als een nieuw medium in Nederland, 1895-1940*.

In dit onderzoek is getracht een aanvulling te geven op het onderzoek van Ansje van Beusekom. Er is aan de hand van andere bronnen onderzoek gedaan en gelet of dat een nuance aanbrengt aan de uitkomst van het onderzoek, om zo tot meer kennis over films als kunstvorm in Nederland te komen.

Er zijn recensies uit provinciale Nederlandse dagbladen geanalyseerd aan de hand van het *Message System Analysis* model van George Gerbner. Dit model kijkt in berichtgevingen in de massa media naar 4 dimensies. Het vraagt naar welke informatie er beschikbaar is, waar de aandacht naar uit gaat in deze informatie, welke waarden daaraan toegekend worden en de verbanden tussen deze dimensies. Het onderzoek vraagt naar de verschillen in de beschrijvingen van de Amerikaanse en Europese films die tussen 1920 en 1929 vertoond werden in de Nederlandse bioscopen. Daarbij wordt ook gekeken naar films uit Amerika als toonbeeld van commercie en films uit Duitsland als toonbeeld van kunst.

Concluderend kan er gezegd worden dat er verschillend wordt gesproken in de regionale dagbladen over Amerikaanse films ten opzichte van Europese films, net als Ansje van Beusekom dat omschrijft. De regionale dagbladen waren meer gericht op de regio, en hoewel overwegend positief over films uit beide landen, blijkt uit de recensies de poging van de auteurs om de Amerikaanse films te bestempelen als commercieel amusement en Europese films enigszins als kunstvorm. Er wordt een voorkeur gegeven aan de Europese films, hoewel dat niet ligt aan de amusementswaarde ervan als we de recensenten mogen geloven.

Inhoud

Samenvatting	1
Inleiding	3
Historiografie van het onderzoek naar film als kunst	6
Aanpak	11
Analyse	13
Conclusie	17
Bijlage 1	20
Bijlage 2	21
Bijlage 3	22

Inleiding

Nieuwe technologieën brengen vaak discussies teweeg. Nieuwsgierigheid naar het nieuwe maar ook angst voor verandering voeden deze debatten. Met de komst van het medium film was dit niet anders. In het verzuilde Nederland van de jaren '20 werden de discussies over film vooral gevoerd in hogere kringen en ging het voornamelijk om het controleren van dit nieuwe medium.¹ Daarbij vond er een debat plaats over film als mogelijke vorm van kunst. Dr. Ansje van Beusekom heeft onderzoek gedaan naar hoe er over film als kunst werd gesproken in Nederlandse publicaties uitgegeven tussen 1895 en 1940. Met behulp van uiteenlopende bronnen, onder andere kranten, tijdschriften en monografieën, die te maken hebben met het onderwerp film als kunst, heeft zij de ontwikkeling in reacties op film in die periode geschetst.²

Uit het onderzoek van Van Beusekom blijkt dat in de discussies die oplaaiden in Nederland in de jaren '20 de begrippen 'commercieel' en 'kunst' een grote rol speelden. Onder de culturele elite heerste er een groot scepticisme over film als kunstvorm volgens Ansje van Beusekom.³ Na de Eerste Wereldoorlog werd Amerika met haar commerciële films de grootste filmleverancier op de Nederlandse markt.⁴ Volgens de Nederlandse culturele elite konden de Amerikaanse commerciële films geen kunst zijn. Kunst kon, de oude Europese kunst en cultuuropvattingen volgend, namelijk nooit gemaakt zijn met het doel om te verkopen. Amerika werd het toonbeeld van commercie, moderniteit en maatschappelijke verandering en wekte aversie op bij de Nederlandse elite.⁵ Vooral in christelijke kringen maakte men zich zorgen over zedenvraagstukken en de slechte invloed van film op de maatschappij.⁶

Na Amerika was Duitsland de op een na grootste leverancier van films op de Nederlandse filmmarkt. Duitsland zocht een manier om zich te onderscheiden op de filmmarkt en vond dat onder andere in het maken van films die aansloten bij de bekende Europese kunststroming het *Expressionisme*.⁷ Duitse films kregen van sommigen hierdoor het stempel kunst.⁸

Met dit onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan het onderzoek van Van Beusekom. Dit wil ik doen door andere bronnen te gebruiken om de wijze waarop er over

¹ Ansje van Beusekom, *Kunst en Amusement: Reacties op film als een nieuw medium in Nederland, 1895 - 1940* (Haarlem: Arcadia, 2001), 298.

² Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 7-8, 11.

³ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 286.

⁴ Karel Dibbets en Thunnis van Oort, "American Movies reach the Netherlands" in *Four Centuries of Dutch-American relations, 1609-2009*, red. Hans Krabbendam (Amsterdam: Boom, 2009), 479.

⁵ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 190.

⁶ Ibid., 145-147.

⁷ Kristin Thompson en David Bordwell, *Film History: An Introduction* (New York: McGraw-Hill, 2003), 106.

⁸ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 143.

de begrippen 'commercieel' en 'kunst' in relatie tot film geschreven wordt te analyseren. Van Beusekom gebruikte onder andere boeken, vakbladen, filmbladen, tijdschriften en kranten.⁹ Van Beusekom gebruikt 8 landelijke en 8 regionale kranten. Voor dit onderzoek zal ik slechts Nederlandse provinciale dagbladen gebruiken, omdat ik mij afvraag of er dan een ander beeld ontstaat. De regionale pers was toentertijd aardig wat meer gericht op de eigen regio.¹⁰ Ik vraag mij af of de gerichtheid van de kranten op de eigen regio een ander beeld van de discussie over film als kunst of commercie weergeeft dan de meer landelijk gerichte kranten.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: *Hoe werd er geschreven in de provinciale Nederlandse dagbladen over de films die werden vertoond in de Nederlandse bioscopen in de periode 1920-1929 en hoe verhoudt zich dat tot het debat over film als kunst of commercie zoals Ansje van Beusekom dat analyseert?*

Om een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag zal ik recensies analyseren die in provinciale dagbladen verschenen in de jaren '20. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de signatuur van het dagblad. Ten eerste omdat er binnen de zuilen geen consensus was over de houding die moest worden aangenomen ten opzichte van film en bioscoop.¹¹ Bovendien schreven bijvoorbeeld socialisten en protestanten weinig tot niet over film.¹² Om een goede landelijke spreiding te krijgen is gekozen het corpus samen te stellen uit één provinciaal dagblad per provincie. Echter, de provincie Flevoland bestond toentertijd nog niet, de provincies Groningen en Drenthe worden samengenomen in een dagblad en uit Overijssel was geen bruikbaar dagblad te vinden.¹³ Dat maakt een totaal van negen dagbladen. Om het corpus niet te groot te maken zijn er bij wijze van steekproef per provinciaal dagblad drie recensies gekozen. Een uit 1923, een uit 1926 en een uit 1929. In deze recensies worden vaak meerdere films besproken, waardoor er een totaal van uitspraken over 39 films is geanalyseerd. De analyse is gedaan aan de hand van het *Message System Analysis* model van George Gerbner. Dit model analyseert berichtgevingen in massa media middels vier dimensies: *Existence, Importance, Value* en *Relationship*. Dit model vraagt naar welke informatie er beschikbaar is binnen de berichtgevingen, hoe belangrijk deze informatie is, welke waarde daaraan toegekend

⁹ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 11.

¹⁰ Hans Knippenberg en Ben de Pater, *De eenwording van Nederland* (Nijmegen: Sun, 1988), 72-74.

¹¹ Huub Wijfjes, *Journalistiek in Nederland, 1850-2000: beroep, cultuur en organisatie* (Amsterdam: Boom, 2004), 148.

¹² Clara Pafort-Overduin, "Hollandse Films met een Hollands Hart" (proefschrift, Universiteit Utrecht, 2012), 39.

¹³ Nieuwsblad van het Noorden omvat beide provincies. Van dit dagblad waren er genoeg bruikbare film recensies te vinden in de database van de Koninklijke Bibliotheek. In online catalogi was er geen dagblad uit Overijssel te vinden waarin bruikbare film recensies stonden.

wordt en de verbanden tussen deze dimensies.¹⁴

Met dit onderzoek wil ik uitzoeken of een ander bronnengebruik een nuance aanbrengt aan de uitkomst of andere uitkomst oplevert. De keuze en het gebruik van bepaalde bronnen bepalen immers altijd het antwoord op een onderzoeksvraag en het is onmogelijk alle bestaande bronnen in een onderzoek te behandelen. Ik tracht een aanvulling te geven op het onderzoek van Van Beusekom naar de opvattingen over film als kunst om tot een grotere kennis van de Nederlandse filmcultuur te komen.¹⁵

Dit onderzoek zal bestaan uit vijf hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk is de inleiding. In het tweede hoofdstuk zal de achtergrond en het theoretisch kader van dit onderzoek geschetst worden. In het derde hoofdstuk zal uitgebreid de aanpak uitgelegd worden. Vervolgens wordt in het vierde hoofdstuk de analyse van de recensies gedaan en in hoofdstuk vijf volgt dan de conclusie.

¹⁴ George Gerbner, "Mass Media Discourse: Message System Analysis as a Component of Cultural Indicators" In *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, red Teun van Dijk (Berlijn: De Gruyter, 1985), 20-21.

¹⁵ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 11.

Historiografie van het onderzoek naar film als kunst

Aan het begin van de 20^e eeuw was Nederland een verzuild land. Men verenigde en organiseerde zich in groepen volgens politieke en religieuze denkbeelden. Grofweg ontstonden er vier zuilen: protestanten, katholieken, socialisten en communisten, en liberalen.¹⁶ Deze zuilen hadden elk hun eigen denkbeelden, zo ook over film en bioscoop. Dr. Ansje van Beusekom meent dat er verschillende argumenten gebruikt werden om hun standpunten te verdedigen, maar dat er inhoudelijk door de verschillende zuilen bijna hetzelfde werd gedacht over film en bioscoop.¹⁷ Het overheersende gevoel van de verschillende zuilen was negatief. Naast de angst voor onzedelijkheid kwam dat ook doordat de bioscoop neutraal terrein was, niet aangesloten bij een zuil waardoor mensen van verschillende zuilen bij elkaar in dezelfde openbare ruimte zouden zitten.¹⁸ Het aantal vaste bioscopen was ondanks de negatieve houding van de zuilen ten opzichte van deze openbare ruimten al gestaag gegroeid in de jaren '10, hoewel niet zo snel als in andere Europese landen.¹⁹ Pas rond de Eerste Wereldoorlog beleefden de Nederlandse bioscopen hoogtijdagen. Doordat er meer mensen naar de bioscoop gingen kwamen er ook meer vragen op in Nederland wat betreft de invloed die film en bioscoop hadden op de samenleving.²⁰

Rond de Eerste Wereldoorlog was er op de Nederlandse filmmarkt een relatieve toename van Amerikaanse films. Dit kwam doordat voor de Eerste Wereldoorlog de Europese filmindustrie grotendeels was ingestort, en volgens onderzoekers Karel Dibbets en Thunnis van Oort was er al tijdens de oorlog meer ruimte ontstaan voor (commerciële) Amerikaanse films.²¹ In de Amerikaanse filmindustrie werd gebruik gemaakt van nieuwe technologieën en machines. De mogelijkheid tot massaproductie van Hollywoodfilms maakte het productieproces goedkoper maar zorgde er volgens critici voor dat nationale filmproducties van Europese landen werden weggeconcentreerd. Bovendien, meenden zij, konden deze commerciële filmproducties nooit de kwaliteit en kunst leveren die de Europese producties wel konden leveren.²² De mogelijkheid tot massaproductie en het gebruik van nieuwe technologieën in Hollywood leidde er volgens Van Beusekom toe dat de discussie over film en bioscoop werd uitgebreid in de jaren '20. De moderne Amerikaanse levensstijl die de nieuwe technologieën met zich meebrachten

¹⁶ Pafort-Overduin, "Hollandse Films met een Hollands Hart," 33.

¹⁷ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 84.

¹⁸ Karel Dibbets, "Het Taboe van de Nederlandse Filmcultuur" *Tijdschrift voor mediageschiedenis* 9 (2006): 47.

¹⁹ Ivo Blom, *Jean Desmet and the Early Dutch filmtrade* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003), 89.

²⁰ Karel Dibbets en Frank van der Maden, *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940* (Weesp: Wereldvenster, 1986), 231.

²¹ Dibbets en Van Oort, "American Movies reach the Netherlands," 479.

²² Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 146.

werd ook onderwerp van discussie.²³ Deze was immers anders dan de Nederlandse levensstijl. Commercieel amusement werd volgens Dibbets en Van Oort hierbij het toonbeeld van Amerika en Amerikanisme.²⁴ Onder veel intellectuelen heerste er een aversie tegen Amerika. Vasthoudend aan de oude vormen van Europese kunst en cultuur kon dit commerciële amusement volgens hen weinig goeds brengen.²⁵ Het waren niet specifiek de films die de afkeer veroorzaakten, maar de veranderingen in maatschappij en cultuur.²⁶ Dat de films niet deze afkeer veroorzaakten komt doordat er, om de goede orde te bewaren, niets mocht worden gezegd in openbare ruimtes wat zou kunnen leiden tot conflict tussen de verschillende zuilen. Dit leidde ertoe dat de programma's in de bioscoop daarop werden aangepast. Mensen uit alle zuilen zouden tevreden moeten kunnen kijken naar de films die werden vertoond in Nederlandse bioscopen.²⁷

Ondanks de bezorgdheid over de invloed van Amerikaanse films hadden de films een groot Nederlands publiek veroverd.²⁸ Om een inzicht te geven hoeveel procent van de films uit welk land afkomstig is aan het begin van 1920 is onderstaande grafiek toegevoegd. Zoals te zien is iets minder dan een derde van de vertoonde films in Nederlandse bioscopen afkomstig uit Amerika. Deze grafiek is gemaakt aan de hand van cijfers van Cinemacontext.nl. Op de website van Cinemacontext kunnen in de uitgebreide zoekfunctie de films die werden vertoond in de Nederlandse bioscopen in een bepaald jaar gezocht worden. Ik heb gezocht op de films die werden vertoond tussen 01-01-1920 en 31-12-1920. Een aantal grote spelers op de filmmarkt is in het zoekveld 'Land' ingevuld (zoals Amerika, Duitsland en Frankrijk) en het aantal films dat werd vertoond volgens Cinemacontext is in een tabel gezet. Het aantal films dat vertoond werd in 1920 is 834. Aan de hand van Tabel 2, die is bijgevoegd in Bijlage 1, is onderstaande grafiek gemaakt.

²³ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 146.

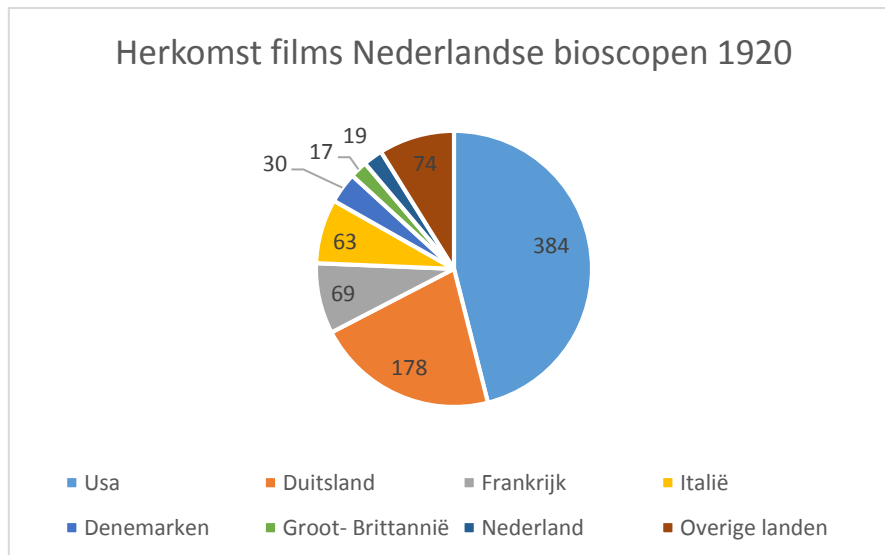
²⁴ Dibbets en Van Oort, "American Movies reach the Netherlands," 479.

²⁵ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 145-146.

²⁶ *Ibid.*, 190-191, 287.

²⁷ Dibbets, "Het Taboe van de Nederlandse Filmcultuur," 51.

²⁸ Dibbets en van Oort, "American Movies reach the Netherlands," 479.

Bron: Cinemacontext

Een andere grote speler op de Nederlandse markt was Duitsland zoals te zien is in bovenstaande grafiek. Bijna een vierde van de films in de Nederlandse bioscopen in 1920 was afkomstig uit Duitsland. Vanaf 1916 tot 1921 was er in Duitsland een invoerverbod op films ingesteld (met de uitzondering van films uit Denemarken, Amerika en Italië), waardoor de Duitse bioscopen in die tijd grotendeels afhankelijk was van binnenlandse producties. Er waren wel films uit Amerika, Denemarken en Italië op de Duitse markt, maar door de hoge inflatie waren die films duur om te importeren. Ondanks de slechte economische situatie in Duitsland, groeide de Duitse filmindustrie aanzienlijk.²⁹ Er werden relatief weinig films geïmporteerd en de binnenlandse filmproducties konden door de inflatie geëxporteerd worden tegen een lage prijs.³⁰ Bovendien gingen veel Duitsers ondanks de economische moeilijkheden toch naar de bioscoop. Men gaf graag het geld uit, want de inflatie bleef stijgen in Duitsland na de Eerste wereldoorlog.³¹

Volgens David Bordwell en Kristin Thompson onderscheidde de Duitse filmindustrie zich van andere filmindustrieën wat betreft genre en stijl. In de eerste helft van de jaren '20 begon met *Das Cabinet des Dr. Caligari* iets nieuws in de Duitse filmindustrie. Volgens critici werd de kunststroming het *Expressionisme* geïmplementeerd in de Duitse film. Deze Expressionistische films waren zowel in Duitsland als daarbuiten een groot succes.³² Door de aansluiting bij een bekende kunststroming en om een tegenhanger te kunnen vormen voor de Amerikaanse commerciële films werden Duitse films in Nederland volgens Van Beusekom gepresenteerd als kunstzinnig. Dit was volgens

²⁹ Thompson en Bordwell, *Film History: An Introduction*, 102.

³⁰ Kristin Thompson, *Herr Lubitsch Goes to Hollywood: German and American Film After World War I* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005), 18.

³¹ Thompson en Bordwell, *Film History: An Introduction*, 102.

³² *Ibid.*, 108-109.

haar niet geheel naar waarheid.³³ Er draaiden ook Duitse films in de Nederlandse bioscopen die niet gezien werden als kunst. Toch kregen Europese films in de jaren '20 eerder het stempel kunst van nieuwe filmcritici dan de Amerikaanse films.³⁴

In de jaren '20 waren er in Nederland volgens Van Beusekom grofweg drie standpunten ingenomen ten opzichte van film en bioscoop. Deze standpunten koppelt zij niet aan de verschillende zuilen. Dat is ook niet mogelijk, want zelfs binnen de zuilen heersten er verschillende opvattingen over film.³⁵ De verzuiling wordt in dit onderzoek genoemd omdat het voor het tijdsbeeld belangrijk is, maar het zal voor de analyse niet van belang zijn. In het hoofdstuk Aanpak zal ik hier uitgebreider op terug komen.

Het eerste standpunt was in het algemeen tegen film en bioscoop en leefde vooral bij de culturele elite en in christelijke kringen. Deze tegenstanders maakten zich voornamelijk druk over zedenvraagstukken in film en bioscoop. In hun opinie kon film geen kunst zijn. Bioscopen zijn immers commerciële bedrijven en hierdoor zijn zij afhankelijk van de smaak van het volk, wat vervlakking van de maatschappij veroorzaakte. Bovendien hebben films een mechanisch maakproces waardoor zij geen kunst kunnen zijn volgens de oude kunstopvattingen. De oude (Europese) kunst en cultuur was volgens hen beter dan de nieuwe mechanische.³⁶ In christelijke opvattingen over film en bioscoop is volgens Van Beusekom wel een verschil te zien tussen de katholieke en de orthodox protestante opvattingen. De katholieken schreven in hun bladen wel over het gevaar dat de bioscoop met zich mee bracht, maar bioscoop en film hoefden niet per se een dreiging te zijn. Als zij gereguleerd zouden worden vanuit een katholieke instantie zou het medium film zelfs positieve invloeden kunnen hebben. Volgens de orthodox-protestanten was het beter de bioscoop te mijden.³⁷

Het tweede standpunt ten opzichte van film was positiever. Vanuit het standpunt van de 'grote massa' waren de nieuwe technologische ontwikkelingen en de maatschappelijke veranderingen die daarmee gepaard gingen, zoals de 8-urige werkdag, juist positief. De bioscoop was een onderdeel van deze ontwikkelingen en werd omarmd. Dit standpunt werd vaak verkondigd door mensen binnen het bioscoopbedrijf. Desondanks werd film door deze groep bioscoopgangsters niet als hoog intellectuele kunst gezien, meer als een vorm van vermaak.³⁸

De derde houding die Van Beusekom omschrijft is die van de nieuwe filmcritici. Deze houding is tegengesteld aan de vorige. Film had volgens hen wel de potentie om kunst te zijn, maar was dat niet per definitie. Zij deelden de mening met de culturele

³³ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 143.

³⁴ Ibid., 137.

³⁵ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, 148.

³⁶ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 147.

³⁷ Ibid., 188.

³⁸ Ibid., 146.

elite dat kunst niet gemaakt of vertoond kon worden met het oog op het behalen van winst. Zoveel mogelijk geld verdienen was uiteraard het streven van bioscopeigenaren en daardoor werkte de bioscoop film als kunst als het ware tegen.³⁹

De belangrijkste conclusies volgens Van Beusekom wat betreft het debat rondom kunst en commercie in de jaren '20 zijn dat de moderniteit van de bioscoop en het medium film vragen deed opkomen of film überhaupt wel kunst kon zijn.⁴⁰ In dit debat werd Amerika gezien als het toonbeeld voor het commerciële kwaad en Duitsland kreeg het voordeel van de twijfel.⁴¹

³⁹Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 145,151-152, 166.

⁴⁰ Ibid., 286.

⁴¹ Ibid., 143.

Aanpak

In de jaren '20 was het dagblad het massamedium met het grootste bereik. De dagbladen waren vaak verbonden aan een zuil, hoewel de band tussen regionale dagbladen en partijen soms minder duidelijk was dan die van landelijke kranten.⁴² Desondanks wordt er in de analyse van dit onderzoek geen rekening gehouden met de signatuur van de dagbladen. De analyse is gericht op landelijke spreiding in plaats van op de verschillende zuilen. Van Beusekom meent, dat Nederland te verdelen is over drie standpunten wat betreft film en bioscoop.⁴³ Deze standpunten zijn niet eenduidig te verdelen over de verschillende zuilen waardoor ik ervoor heb gekozen om de analyse te doen aan de hand van regionale dagbladen met een landelijke spreiding. Dat komt doordat er binnen de zuilen op uiteenlopende manieren werd gedacht over film en bioscoop.⁴⁴ Daarnaast schreven bijvoorbeeld de socialisten en protestanten weinig tot niet over film.⁴⁵

Deze regionale dagbladen zijn meer gericht op hun eigen regio dan bijvoorbeeld landelijke kranten.⁴⁶ Hierdoor kan er gekeken worden of deze provinciale dagbladen een ander beeld geven over de discussie over kunst en commercie zoals Van Beusekom dat omschrijft. Toch is de verzuiling genoemd in dit onderzoek omdat het van belang is voor het tijdsbeeld.

Het corpus voor dit onderzoek bestaat uit één provinciaal dagblad per provincie. De provincie Flevoland bestaat pas sinds 1986, waardoor er uit 11 provincies dagbladen gezocht zijn in digitale archieven. De meeste dagbladen zijn afkomstig uit de database van de Koninklijke Bibliotheek (KB), maar niet uit elke provincie was een dagblad te vinden in deze database. Daarom is ook de website van het Noord-Hollandsarchief (<http://noord-hollandsarchief.nl/>) geraadpleegd voor de provincie Noord-Holland. Uit de provincie Overijssel is niets gevonden wat online gearchiveerd en bruikbaar was. Bruikbaar wil hier zeggen dat er films besproken worden in de krant. De *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* is wel beschikbaar in de database van de KB, maar niet voor de periode 1920-1929, anders had deze gebruikt kunnen worden. Bij het maken van de keuze voor de dagbladen is geprobeerd uit elke zuil een dagblad te vinden. Dit is echter niet gelukt doordat de Protestantse dagbladen niet of nauwelijks schreven over films, omdat zij film en bioscoop beschouwden als kwaad waar men zich

⁴² Frank van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939: Een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen: Historische Uitgeverij Groningen, 1989), 181.

⁴³ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 137.

⁴⁴ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, 148.

⁴⁵ Pafort-Overduin, "Hollandse films met een Hollands Hart," 39.

⁴⁶ Knippenberg en de Pater, *De eenwording van Nederland*, 72.

beter afzijdig van kon houden.⁴⁷ Ook de socialistische pers schreef nauwelijks over films tenzij het om een film ging die de hun ideologie uitdroeg.⁴⁸ Er zijn wel regionale dagbladen gevonden uit de katholieke, liberale en neutrale pers. Zie Bijlage 2 voor een compleet overzicht van de gebruikte dagbladen en uit welk archief ze komen.

Bij wijze van steekproef is uit de jaren 1923, 1926 en 1929 per provinciaal dagblad één recensie gekozen. Er is gezocht op dagblad, jaartal en trefwoord. In de zoekfuncties is bijvoorbeeld *Nieuwsblad van het Noorden* en 1923 ingevuld. Binnen deze database is gezocht op het woord *Film*. Indien er niets werd gevonden voor het trefwoord *Film*, werd er verder gezocht naar de trefwoorden *Bioscoop* en *Cinema*. Door te zoeken op deze relatief brede zoektermen kwamen er genoeg recensies naar boven bij alle dagbladen. Binnen de publicaties die verschenen is van boven naar beneden afgezocht naar een recensie. In sommige van deze recensies werden meerdere films besproken. Dit maakt een totaal van 39 recensies van films (13 recensies per jaar).

Er is gekozen om de recensies te analyseren aan de hand van het *Message System Analysis* model van George Gerbner. Dit model is gemaakt om berichtgevingen in massa media te analyseren, en doet dit aan de hand van vier dimensies.⁴⁹ Deze dimensies zijn *Existence*, *Importance*, *Value* en *Relationship*. De dimensie *Existence* vraagt naar welke informatie er beschikbaar is voor het publiek. *Importance* naar hoe belangrijk deze informatie is, waar de aandacht naar uit gaat. Dat heb ik bepaald aan de hand van hoe vaak iets voorkomt. *Value* vraagt naar de waarde die toegekend wordt, zoals goed of slecht, sterk of zwak. Hierbij wordt ook gevraagd vanuit welke *Point Of View* er gekeken wordt. *Relationship* vraagt tot slot naar de verbanden tussen de bovenstaande dimensies.⁵⁰ De eerste drie dimensies stellen mij in gelegenheid iets te kunnen zeggen over de manier waarop er werd gesproken over de vertoonde films in de Nederlandse bioscopen in de jaren '20. De vierde dimensie stelt mij in staat dit te verbinden aan het tijdsbeeld en het debat zoals Ansje van Beusekom dat omschrijft.

⁴⁷ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 188.

⁴⁸ Pafort-Overduin, "Hollandse films met een Hollands Hart," 39.

⁴⁹ Gerbner, "Mass Media Discourse," 20.

⁵⁰ Gerbner, "Mass Media Discourse," 21.

Analyse

In de voorgaande hoofdstukken is ingegaan op de theorie en de aanpak die de basis vormen voor de analyse van dit onderzoek. In dit hoofdstuk volgt de analyse. De gevonden recensies zijn, zoals vermeld, geanalyseerd volgens het *Message System Analysis* model van George Gerbner.⁵¹ Dat betekent dat de analyse is opgebouwd volgens de vier dimensies van dit model. De eerste dimensie is Existence.

Deze eerste dimensie vraagt naar wat er beschikbaar is in de berichtgevingen van het gekozen massamedium, dus welke informatie te vinden is in de dagbladen. Om dit in verband te brengen met de vraag van dit onderzoek, is er gekeken welke woorden vaak werden gebruikt om de films te karakteriseren en naar de afkomst van deze films. In de recensies vielen er een aantal woorden op die veelvuldig gebruikt werden bij het karakteriseren: natuurgetrouw, spannend, romantisch, grappig en kunstzinnig. Deze woorden zullen fungeren als categorieën voor de volgende dimensies. Wat betreft de afkomst van de films is er een tweedeling gemaakt: Amerikaanse en Europese films. Het onderzoek sluit zo aan bij het debat over kunst en commercie zoals Ansje van Beusekom dat omschrijft. Het gaat er immers om of er een verschil te zien is in de karakterisering van de Amerikaanse ten opzichte van de Europese films.

Daar begint de tweede dimensie: *Importance*, die vraagt naar waar de nadruk op ligt binnen de informatie en in welke rangorde. Om deze vraag te beantwoorden zijn de woorden van de categorieën geteld. Echter, doordat er meer Amerikaanse dan Europese films op de markt waren vlak na de Eerste Wereldoorlog, zijn er ook meer Amerikaanse films geanalyseerd. Hieruit volgt logischerwijs een hoger aantal gebruikte woorden bij Amerikaanse films dan bij Europese films. Om zo eerlijk mogelijk te kunnen vergelijken is uitgerekend hoe vaak de woorden gebruikt worden in relatie tot het totale aantal Amerikaanse of Europese films. Door het percentage uit te rekenen is direct te zien waar de nadruk op ligt binnen de berichtgevingen. In bijlage 3 staat per jaar één tabel, waarin wordt weergegeven hoe vaak woorden binnen de categorieën voorkomen en waar de films vandaan komen. In tabel 1 staat het overzicht van 1929. De percentages zijn afgerond op een getal achter de komma.

⁵¹ Gerbner, "Mass Media Discourse," 20.

1929 (13 films)		Amerikaans (6)	%	Europees (7)	%
Natuurgetrouw		0	0,0	0	0,0
Spanning		4	66,7	1	14,3
Romantiek		1	16,7	0	0,0
Grappig		0	0,0	2	28,6
Kunstzinnig		1	16,7	2	28,6

Tabel 1

De derde en de vierde dimensie bespreek ik samen om het overzicht te bewaren. Dimensie 3, *Value*, omvat welke waarden toegekend worden aan de woorden. Om de bevindingen van dimensie 3 te verantwoorden gebruik ik dimensie 4, *Relationship*, welke vraagt naar de overkoepelende structuren. Aan de hand van citaten uit de dagbladen zal ik de toegekende waarden aan de woorden uitleggen, en deze direct verbinden aan het tijdsbeeld en het debat over kunst en commercie zoals Ansje van Beusekom dat omschrijft. Hieronder zijn de bevindingen per categorie beschreven.

Natuurgetrouwheid

De mechaniek van het maakproces is een belangrijke reden voor critici om aan te nemen dat film geen kunst kan zijn. Als het maakproces niet aanwezig lijkt, door de film zo natuurgetrouw mogelijk te maken, zonder acteerspel en fantasie wordt de film geprezen. Dit blijkt uit onder andere uit volgend citaat uit de *Leeuwarder Courant* van 2 januari 1926: "Een prachtwerk in alle opzichten; een zeer onderhoudende intrige, vrij van alle fantasie-onwaarschijnlijkheden, gevende een stuk leven van een jong meisje."⁵² Hieruit blijkt dat de natuurgetrouwheid in een film van groot belang is, doordat er nadruk wordt gelegd op het feit dat de film vrij van fantasie-onwaarheden is.

Ook voor de katholieken is natuurgetrouwheid een groot goed. Zoals eerder vermeld waren de confessionelen overwegend negatief over het fenomeen film. Katholieken, echter, meenden dat film niet per definitie een negatieve invloed hoeft te hebben, mits film gereguleerd zou worden door een katholieke instantie.⁵³ Natuurgetrouwheid is daarvoor van belang zoals uit de recensie van de Franse film 'Lourdes' in de *Limburger Koerier* van 23 augustus 1923 blijkt. Daarin staat: "De film wordt vertoond met goedkeuring van de Fransche en Italiaansche geestelijke autoriteiten en er is dan ook niets op aan te merken. Men ziet, dat het hier geen maakwerk betreft en dat alles ter plaatse is opgenomen en dus een juiste voorstelling geeft."⁵⁴

Hoe meer de film op de werkelijkheid lijkt, hoe beter. In meer Europese films (17,6%) dan in Amerikaanse films (9,1%) wordt natuurgetrouwheid genoemd.

⁵² *Leeuwarder Courant*, 2 januari 1926.

⁵³ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 188.

⁵⁴ *Limburger Koerier*, 23 augustus 1923.

Spanning

Het woord dat direct opvalt in de tabel is spanning. Maar liefst 54,5% van de Amerikaanse films wordt omschreven als spannend, tegenover 5,9% van de Europese films. Spanning in film wordt niet als negatief ervaren maar wel als typisch Amerikaans en enigszins plat amusement. In de *Leeuwarder Courant* van 2 januari 1926 worden twee Amerikaanse films besproken. Voorafgaand aan de bespreking van deze twee films wordt kort het voorprogramma besproken: "In een 2-acter is wéer te zien, echt Amerikaansch, hoe men door en over alles heenrijdt met auto's en motorfietsen"⁵⁵.

Ook het *Haarlem's Dagblad* van 15 september 1923 schrijft over een Amerikaanse film: "Prachtige natuurtoonelen worden afgewisseld door woeste rennen en vechtpartijen, dus voor de liefhebbers om te watertanden".⁵⁶ Deze citaten geven weer hoe men denkt over de spanning in de Amerikaanse films: het is meer van hetzelfde en voor de liefhebbers. Het doet ons soms wat gek aan en is zeker geen kunst, hoogstens een goede vorm van vermaak. Echter werden er wel veel spannende films vertoond, waardoor er vanuit gegaan kan worden dat er wel een groot publiek voor bestond.

Romantiek

Romantiek wordt maar bij 9,1% van de Amerikaanse films genoemd, maar lijkt ook typerend te zijn voor Amerikaanse films. In geen enkele recensie van Europese films wordt het woord romantiek gebruikt. Romantiek heeft, net als spanning, toch een enigszins negatieve connotatie zoals blijkt uit de bespreking van twee Amerikaanse films in de *Middelburgsche Courant* van 22 december 1928: "Beiden overvloeiend van romantiek en sensatie, maar beiden een goede film waarborgend door de zeer goede actrice en dezen zoo goeden acteur"⁵⁷. Hieruit blijkt dat romantiek en sensatie in een film vaak niet duiden op een goede film. Ondanks dat de films overvloedig van romantiek en sensatie, konden de acteurs ervoor zorgen dat het een goede film was.

Grappig

Over het algemeen worden er positieve recensies geschreven over grappige films. Hoe vaak Amerikaanse en Europese films grappig worden genoemd ligt niet heel ver uit elkaar, respectievelijk 13,6% en 17,6%. Er lijkt echter wel een verschil te bestaan tussen Amerikaanse komedies en Europese komedies.

Onderstaand citaat is afkomstig uit de bespreking van een Duitse klucht in de *Leeuwarder Courant* van 2 maart 1929: "Ufa heeft met deze rolprent getoond, dat er van een filmklucht nog wel iets anders te maken is, dan het afgezaagde, elkaar over allerlei hindernissen vervolgen."⁵⁸ Het elkaar over hindernissen vervolgen verwijst hier naar

⁵⁵ *Leeuwarder Courant*, 2 januari 1926.

⁵⁶ *Haarlem's Dagblad*, 15 september 1923.

⁵⁷ *Middelburgsche Courant*, 22 december 1929.

⁵⁸ *Middelburgsche Courant*, 22 december 1929.

Amerikaanse films. Dit blijkt uit andere recensies die ook spreken over deze 'Amerikaanse toestanden'. Dat betekent dat de Amerikaanse komedie, volgens de auteur, meer van hetzelfde is. Er wordt verlangd naar iets nieuws, met meer vernuft, en dat is gevonden in deze Duitse komedie.

Kunstzinnig

Het woord kunstzinnig wordt bij aanzienlijk meer Europese dan Amerikaanse films gebruikt, respectievelijk 23,5% en 4,5%. Het is opvallend hoe kunstzinnigheid in films besproken wordt. In het *Haarlem's Dagblad* van 10 september 1926 bijvoorbeeld wordt de Franse film 'Ménilmontant' besproken. Het artikel is positief over de film en haar maker, maar gezien het volgende citaat lijkt dat vreemd: "Dit vierde bedrijf is verreweg het zwakst en zeer onbevredigend. Maar de schrijver heeft waarschijnlijk ook geen "af" werk willen leveren; hij heeft zijn film geschreven zonder zich veel om het al-dan-niet volledige te bekommeren. Hij heeft vóór alles kunst willen geven, en is daar volkomen in geslaagd".⁵⁹ Ondanks dat de film 'zwak' en 'onbevredigend' is, krijgt het een goede recensie doordat het kunst lijkt te zijn. Ook in de *Gooi- en Eemlander* van 26 november 1926 staat een interessante uitspraak: "De rij der Ufa-films is even onderbroken. 't Mag ook wel. Er worden zooveel grote filmwerken vertoond, dat men gerust eens wat anders mag geven, wat lichtere kost".⁶⁰ Hieruit blijkt dat de Duitse kunstzinnige films wel goede films zijn, maar dat het simpele luchtige vermaak ook graag gezien wordt in films.

Er is aan de hand van de analyse een verschil te zien in hoe er werd geschreven over Amerikaanse en Europese film in de dagbladen. De Amerikaanse films worden eerder gezien als plat amusement waar de auteurs van de recensies hun best lijken te doen om de Europese films meer als kunst te verkopen. In het *Haarlems Dagblad* van 26 oktober 1929 wordt een Amerikaanse film met Russische invloeden besproken. De auteur van deze recensie geeft naar mijn mening precies weer waar volgens de critici het 'probleem' ligt van de Amerikaanse films: "In Amerikaansche films zijn meestal enkele algemeene fouten te vinden. De scenario's zijn niet zelden verworden om een happy end te krijgen".⁶¹ Er bestaat een zeker afkeer tegen de Amerikaanse film. De films zijn ordinair, vreemd en gelijken niet de werkelijkheid. Toch veroverden zij een groot publiek, een publiek dat meer genoot van het platte amusement dan de kunstzinnige, ingewikkelde Europese films.

⁵⁹ *Haarlem's Dagblad*, 10 september 1926

⁶⁰ *Gooi- en Eemlander*, 26 november 1926.

⁶¹ *Haarlem's Dagblad*, 26 oktober 1929.

Conclusie

Ansje van Beusekom ziet in haar onderzoek een debat over kunst en commercie in de jaren '20. Doordat film in de jaren '20 een grote opmars maakte, ontstonden er vragen over de invloed van dit medium op de maatschappij. Haar belangrijkste conclusie over dit debat is dat er vragen op kwamen of film überhaupt kunst kon zijn.⁶² In dit debat zijn Amerika en Amerikaanse films het toonbeeld van commercie en moderniteit. Duitse films werden gezien als kunstzinnig, hoewel dit volgens Van Beusekom niet geheel naar waarheid was.⁶³

In dit onderzoek naar de manier waarop werd geschreven over de vertoonde films in Nederlandse bioscopen in de jaren 1920-1929 is, ondanks het gebruik van andere bronnen uit een kortere periode ten opzichte van het onderzoek van Ansje van Beusekom, deze tweedeling ook te zien. Uit de analyse van de recensies in de Nederlandse provinciale dagbladen aan de hand van het *Message System Analysis* model van George Gerbner vallen de volgende punten namelijk op.

De recensies van de films in de dagbladen zijn overwegend positief, of het nu Amerikaanse of Europese films betreft. Dat is logisch gezien de programma's van de bioscopen. De films die werden vertoond zouden op geen enkele manier moeten kunnen leiden tot conflicten tussen de verschillende zuilen, waardoor er films werden vertoond die voor iedereen gemakkelijk waren.⁶⁴

Toch zijn er verschillen op te merken in de besprekingen van de films. Meer Europese dan Amerikaanse films worden als natuurgetrouw gekarakteriseerd. Iets wat, gelet op het punt van critici dat film geen kunst kan zijn gezien het mechanische maakproces van belang is. De recensenten vonden dat Europese films hierdoor iets meer het stempel kunst verdienen dan Amerikaanse.

Dit blijkt ook uit de categorie spanning die wordt aangeduid als Amerikaans. Er lijkt bijna sprake van een 'guilty pleasure' als het gaat om het kijken van spannende films. Spannende films zijn aantrekkelijk voor een groot publiek maar worden door de autoriteiten gezien als boosdoener.⁶⁵ Sensationele films worden gezien als plat amusement, en de recensenten zullen deze films nooit als kunst omschrijven. Ditzelfde geldt voor films gekarakteriseerd als romantisch.

Bij grappige films gaat het niet zo zeer om het verschil in aantal films uit Amerika of Europa dat als grappig wordt gekarakteriseerd, maar meer om het verschil in de manier waarop de films grappig zijn. Amerikaanse film wordt neergezet als afgezagde

⁶² Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 286.

⁶³ Ibid., 143.

⁶⁴ Dibbets, "Het Taboe van de Nederlandse Filmcultuur," 51.

⁶⁵ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 56.

komedie, waar de Europese film als een meer ontwikkelde vorm van komedie wordt beschouwd.

Het meest opvallend en voor dit onderzoek is de categorie kunstzinnig. Er worden meer Europese films aangeduid als zijnde kunstzinnig dan Amerikaanse, respectievelijk 23,5% en 4,5%. Kunstzinnige films worden zwaar en soms zelfs onbevredigend genoemd, maar krijgen wel een goede recensie. De kunstzinnigheid van de film wordt belangrijker geacht dan de amusementswaarde.

Uit de recensies in provinciale Nederlandse dagbladen uitgegeven tussen 1920 en 1929 blijkt ook het debat zoals Ansjé van Beusekom dat omschrijft. Hoewel de Amerikaanse films niet per se als commercieel kwaad worden gezien, blijkt er wel een degelijk verschil te zijn met de omschrijvingen van Europese films. De auteurs van de recensies doen hun best Amerikaanse films af te schilderen als plat amusement. Dit past bij de conclusie die Van Beusekom trekt in haar onderzoek waarin Amerikaanse film gezien werd als amusement, wat vooral door de culturele elite ervaren werd als negatief. Europese film kreeg nog de kans zich te bewijzen als kunst in de jaren '20.⁶⁶ Uit de analyse van de regionale dagbladen valt mij iets op. De regionale pers was toen meer gericht op de eigen regio.⁶⁷ Ik meen dan ook dat er in de regionale dagbladen meer rekening werd gehouden met de smaak van het publiek. Hoewel de recensenten hun best doen de Amerikaanse films af te schilderen als plat, kraken zij de Amerikaanse films niet af. Hierdoor neem ik aan dat er zij meer rekening hielden met de voorkeuren van de lezer. De lezer, die gezien de populariteit, graag naar Amerikaanse films keek. Europese films worden door de recensenten meer gepresenteerd als kunstzinnig, en hoewel dat wordt gezien als beter dan de commerciële Amerikaanse films, zijn de films zelf maar moeilijk te begrijpen en soms zelfs onbevredigend. Voor nader onderzoek zou gekeken kunnen worden naar andere regionale bronnen, en of zij ook de Europese films presenteerden als onbegrijpelijk ten opzichte van bijvoorbeeld landelijke bronnen. De regionale dagbladen, gebruikt voor dit onderzoek, hadden een minder sterke band met de zuilen dan landelijke dagbladen, waardoor zij ook onafhankelijker van de ideeën van de elite van de zuil konden opereren. De debatten over film en bioscoop vinden vooral plaats bij de culturele elite.⁶⁸ Het bioscooppubliek genoot van de Amerikaanse films.

⁶⁶ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 143.

⁶⁷ Knippenberg en de Pater, *De eenwording van Nederland*, 72-74.

⁶⁸ Van Beusekom, *Kunst en Amusement*, 298.

Literatuur

- Blom, Ivo. *Jean Desmet and the Early Dutch filmtrade*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003.
- Beusekom, Ansje van. *Kunst en Amusement: Reacties op de film als een nieuw medium in Nederland*. Haarlem: Arcadia, 2001.
- Dibbets, Karel. "Het Taboe van de Nederlandse Filmcultuur" *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 9 (2006): 46-64.
- Dibbets, Karel en Frank van der Maden. *Geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*. Weesp: Wereldvenster, 1986.
- Dibbets, Karel en van Thunnis Oort. "American Movies Reach the Netherlands" In *Four Centuries of Dutch-American relations, 1609-2009* geredigeerd door Hans Krabbendam, 479-485. Amsterdam: Boom, 2009.
- Gerbner, George. "Mass Media Discourse: Message System Analysis as a Component of Cultural Indicators." In *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication* geredigeerd door Teun A van Dijk, 13-25. Berlijn: De Gruyter, 1985.
- Knippenberg, Hans en Ben de Pater. *De eenwording van Nederland*. Nijmegen: Sun, 1988.
- Pafort-Overduin, Clara. "Hollandse Films met een Hollands Hart." Proefschrift, Universiteit Utrecht, 2012.
- Thompson, Kristin. *Herr Lubitsch Goes to Hollywood: German and American Film After World War I*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005.
- Thompson, Kristin en David Bordwell. *Film History: An Introduction*. New York: McGraw-Hill Higher Education, 2003.
- Vree, Frank van. *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939: Een studie over de vorming van de publieke opinie*. Groningen: Historische Uitgeverij Groningen, 1989.
- Wijfjes, Huub. *Journalistiek in Nederland, 1850-2000: beroep, cultuur en organisatie*. Amsterdam: Boom, 2004.

Overige bronnen

- www.cinemacontext.nl

Bijlage 1

Usa	01-01-1920 - 31-12-1920	384
Duitsland	01-01-1920 - 31-12-1920	178
Frankrijk	01-01-1920 - 31-12-1920	69
Italië	01-01-1920 - 31-12-1920	63
Denemarken	01-01-1920 - 31-12-1920	30
Groot- Brittannië	01-01-1920 - 31-12-1920	17
Nederland	01-01-1920 - 31-12-1920	19
Overige landen	01-01-1920 - 31-12-1920	74
		Totaal in 1920: 834

Tabel 2

Bijlage 2

Kranten (regionale dagbladen)	Regio	Verschijningsdatum geraadpleegde edities:
Beschikbaar KB		
Nieuwsblad van het Noorden	Groningen/Drenthe	03-02-1923 15-05-1926 11-10-1929
Leeuwarder Courant	Friesland	10-02-1923 02-01-1926 02-03-1929
De Graafschap Bode	Gelderland	02-10-1923 24-09-1926 29-03-1929
De Gooi- en Eemlander	Utrecht	28-07-1923 06-03-1926 07-12-1929
Rotterdamsch Nieuwsblad	Zuid-Holland	24-03-1923 22-07-1926 10-06-1928
Nwe Tilburgse Courant	Noord-Brabant	07-04-1923 20-03-1926 16-05-1929
Limburger Koerier	Limburg	23-08-1923 12-07-1926 16-10-1929
Middelburgsche Courant	Zeeland	24-03-1923 06-03-1926 22-12-1928
Beschikbaar Noord-Hollandsarchief		
Haarlem's dagblad	Noord-Holland	15-09-1923 10-08-1926 26-10-1929

Bijlage 3

1923 (13 films)	Amerikaans (9)	%	Europees (4)	%
Natuurgetrouw	0	0,0	1 (katholiek)	25,0
Spanning	6	66,7	0	0,0
Romantiek	0	0,0	0	0,0
Grappig	0	0,0	1	25,0
Ontroerend	1	11,1	1	25,0
Kunstzinnig	0	0,0	0	0,0

Tabel 3

1926 (13 films)	Amerikaans (7)	%	Europees (6)	%
Natuurgetrouw	2	28,6	2	33,3
Spanning	2	28,6	0	0,0
Romantiek	1	14,3	0	0,0
Grappig	3	42,8	1	16,7
Ontroerend	1	14,3	1	16,7
Kunstzinnig	0	0,0	2	33,3

Tabel 4

1929 (13 films)	Amerikaans (6)	%	Europees (7)	%
Natuurgetrouw	0	0,0	0	0,0
Spanning	4	66,7	1	14,3
Romantiek	1	16,7	0	0,0
Grappig	0	0,0	2	28,6
Ontroerend	0	0,0	0	0,0
Kunstzinnig	1	16,7	2	28,6

Tabel 5